

در آستان هشتمین خورشید؛

تاریخ زندگانی، علوم و معارف امام رضا علیه السلام

حجت الاسلام والمسلمین محمد باقر پورامینی
عضو هیئت علمی پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی

به کوشش: نعمت الله فیروزی

**در آستان هشتمین خورشید؛
تاریخ زندگانی، علوم و معارف امام رضا علیه السلام**

نویسنده: محمدباقر پورامینی

به کوشش: نعمت‌الله فیروزی

نهاد نمایندگی مقام معظم رهبری در دانشگاه‌ها

معاونت پژوهشی دانشگاه معارف اسلامی

با همکاری دانشگاه بین‌المللی امام رضا علیه السلام

بازبین‌نهایی: سید سعید روحانی / طراح جلد: سید علی روحانی

حروفچین: اعظم یزدلی / صفحه‌آرا: سعید نائینی

نوبت چاپ: اول، ۱۳۹۷ / شمارگان: ۱۰۰۰ نسخه

ناشر: انتشارات دانشگاه معارف اسلامی

شابک: ۹۷۸ - ۶۰۰ - ۹۹۶۱۴ - ۱ - ۲

قیمت: ۴۳۰۰۰ تومان

کلیه حقوق محفوظ است

مراکز پخش:

■ انتشارات دانشگاه معارف اسلامی: قم، خیابان بلوار جمهوری اسلامی، بین کوچه ۴ و ۶

تلفن: ۳۲۱۱۰۶۴۴؛ نمابر: ۳۲۱۱۰۲۸۰

■ پخش دفتر نشر معارف: قم، خیابان شهدا، کوچه ۳۲، شماره ۳، تلفن و نمابر: ۳۷۷۴۰۰۰۴

پایگاه اینترنتی: www.maaref.ac.ir * نشانی الکترونیکی: tarikh@maaref.ac.ir e-mail:

سخن آغازین

دوران امامت امام رضا علیه السلام (۲۰۳ - ۱۸۳ ق) علاوه بر آنکه از ساحت‌های اعتقادی و فرهنگی، دورانی کم‌نظیر و بلکه بی‌نظیر است، از جهت سیاسی نیز دورانی ویژه به حساب می‌آید. پیشنهاد ولایت عهدی به حضرت، حضور در ایران، فراوانی مناظره‌ها، مواجهه با فرقه انحرافی واقفیه و فراوانی تحرک‌های علویان در آخرین سال‌های امامت آن حضرت و ... از جمله مواردی است که به اهمیت این دوران می‌افزاید.

هجرت و حضور امام رضا علیه السلام در ایران به لحاظ تأثیر عمیق و ماندگارش در حیات اعتقادی شیعیان نقطه عطفی به‌شمار می‌رود، و درست از همین رو، نیازمند حجم عظیمی از فعالیت‌های فرهنگی و تبلیغی برای بازنمایی این رخداد عظیم است. گذشت زمان نه تنها از اهمیت بحث در این موضوع نکاسته، بلکه بر آن افزوده است، هم‌اکنون که بیش از دوازده قرن از شهادت امام رضا علیه السلام می‌گذرد آستان ملائک پاسبان آن امام همام همچنان نقطه اتکای جامعه شیعی و کعبه آمال و قبله نیاز مردم این آب و خاک و بسیاری از ارادتمندان آن حضرت از دیگر کشورهاست. بارگاه با عظمتش در طول تاریخ و کشاکش‌های پر آشوب، کانون توجه عاشقان اهل بیت علیهم السلام بوده و کشتی طوفان میهن ما را از گرداب سقوط و پریشانی نجات داده است و در بحران‌ها و بروز فتنه‌ها ملت ایران را راهنمایی کرده است.

هدف از تهیه چنین جستاری تبیین صحیح و روان حیات و معارف رضوی است. یک نکته اساسی در خور یادکرد این است که اساساً تبیین عمیق پژوهشی حیات و معارف امام رضا علیه السلام مطمئن نظر نگارنده محترم در این اثر نبوده است بلکه تلاش شده است با تکیه بر منابع اصیل مهم‌ترین سؤالات در سیره و زندگی و معارف امام رضا علیه السلام پاسخ داده شود. استفاده از گفتار

عاری از ابهام، ابهام و غموض شرط لازم آگاهانند مردم از حقایق و رسوخ دادن باورهای رضوی به ذهن و ضمیر آنان است. یک اندیشمند و پژوهشگر در حوزه مطالعات دینی، در عین حفظ اصالت و عمق هر رأی و فکر، می‌تواند آن را به واضح‌ترین صورت ممکن، یعنی با نزدیک‌ترین بیان به مرتبه فهم توده مردم، به مخاطبان خود انتقال دهد. آن‌سان که ملاحظه می‌گردد؛ کاربست پرسش و پاسخ برای تبیین هرچه بهتر مطالب در ذهن مخاطب است.

«در آستان هشتمین خورشید» هدیه‌ای است خرد به پیشگاه معارف سترگ رضوی و گامی است کوچک در راهی بزرگ تا به خوبی شناخته و پیروی شود.

در پایان ضمن تشکر از نگارنده محترم حجت‌الاسلام والمسلمین **محمد باقر پورامینی** که کتاب حاضر به خامه دانش ایشان فراهم آمده؛ از فاضل ارجمند جناب آقای **دکتر نعمت‌الله فیروزی**، مدیر گروه معارف اسلامی دانشگاه بین‌المللی امام رضا علیه‌السلام که در ساختار بندی و پی‌ریزی انتشار این اثر نقشی اساسی داشتند سپاسگزاریم.

معاونت پژوهشی دانشگاه معارف اسلامی و دانشگاه بین‌المللی امام رضا علیه‌السلام با انتشار مشترک این اثر، قدردان زحمات حجت‌الاسلام دکتر امیر محسن عرفان مدیر گروه پژوهشی تاریخ و تمدن اسلامی و جناب آقای دکتر سید روح‌الله پرهیزکاری دبیر محترم گروه که در سامان‌یابی این پژوهش سهیم بودند، و نیز جناب آقای علی هاشمی، مدیر تولیدات فرهنگی حرم مطهر امام رضا علیه‌السلام که اجازه نشر دوباره این اثر را مهیا ساختند، است.

در اینجا سزایند است از جناب آقای سید سعید روحانی مدیر محترم امور پژوهشی دانشگاه معارف اسلامی که فروگذار هیچ تلاشی در راستای ارتقای کیفی اثر نبود و همکاران محترم ایشان که جامه نشر بر این اثر پوشانند صمیمانه تشکر کنیم.

امید است انتشار این اثر، گام نخست برای ارائه آثاری دیگر به شکلی کامل‌تر باشد. به هر روی، نظر به اینکه این تجربه در عرصه تبلیغ معارف رضوی است و از سویی دیگر نیازمند شدید جوانان دوراندیش است تدوین چنین مجموعه‌هایی نیازمند نگاه تیزبین همه خوانندگان بزرگوار است.

دانشگاه معارف اسلامی

و دانشگاه بین‌المللی امام رضا علیه‌السلام

فهرست مطالب

- ۱۹.....قطعه‌ای از بهشت.....
۲۰.....در حریم رضوان الهی.....

بخش اول: وصف آفتاب؛ ولادت تا شهادت امام رضا علیه السلام

(۱۱۲- ۲۵)

- ۲۷.....درآمد.....
۲۹.....فصل اول: ولادت و زمان و مکان.....
۳۰.....۱. لحظه ولادت.....
۳۰.....۲. کنیه.....
۳۱.....۳. نام و القاب.....
۳۱.....یک. لقب رضا.....
۳۳.....دو. لقب عالم آل محمد صلی الله علیه و آله.....
۳۳.....سه. لقب ضامن آهو.....
۳۵.....چهار. لقب قبله هفتم.....
۳۶.....پنج. لقب غریب الغربا.....
۳۸.....۴. شمایل و سیمای حضرت ثامن الحجج علیه السلام.....
۳۹.....۵. نقش خاتم و انگشتری امام رضا علیه السلام.....
۴۰.....۶. روزشمار.....
۴۱.....فصل دوم: خاندان.....
۴۱.....۱. نگاهی اجمالی به زندگانی امام موسی کاظم علیه السلام.....
۴۱.....۲. شخصیت مادر.....

۳. جد امام رضا علیه السلام، امام صادق علیه السلام ۴۳
۴. همسر امام رضا علیه السلام ۴۳
۵. فرزندان امام رضا علیه السلام ۴۴
۶. برادران ۴۵
- یک. شاه چراغ ۴۶
- دو. قاسم علیه السلام ۴۸
۷. خواهران ۴۹
- حضرت معصومه علیه السلام ۵۰
۸. عموهای امام ۵۲
- فصل سوم: روزهای حجاز** ۵۵
۱. زندگی امام رضا علیه السلام در مدینه ۵۵
۲. سفر امام رضا علیه السلام به عراق ۵۸
۳. سفر امام به مکه ۵۹
- فصل چهارم: سفر به ایران** ۶۳
۱. سفر اجباری ۶۳
۲. سفر بدون اهل بیت ۶۴
۳. مسیر اصلی حرکت امام به مرو ۶۵
۴. نشانه‌ها و مقام‌ها در ایران ۶۶
۵. ورود امام رضا علیه السلام به قم ۶۷
۶. منزلگاه‌های توقف امام ۶۸
- یک. مکه ۶۸
- دو. قادسیه ۶۹
- سه. نجاج بصره ۶۹
- چهار. اهواز ۷۰
- پنج. پل اربق ۷۰
- شش. کویر ۷۰
- هفت. نیشابور ۷۱
- هشت. ده سرخ ۷۲
- نُه. رباط سعد ۷۲
- ده. سناباذ ۷۳
- یازده. سرخس ۷۳

فصل پنجم: روزهای خراسان..... ۷۵

۱. حضور امام رضا علیه السلام در مرو..... ۷۵
۲. محل سکونت امام..... ۷۶
۳. ارتباط مردم با امام..... ۷۷
۴. واکنش عباسیان به حضور امام..... ۷۸
۵. درباری و مزدوری..... ۸۰
۶. حبس در سرخس..... ۸۰
۷. روزهای پایانی..... ۸۱

فصل ششم: شهادت امام رضا علیه السلام..... ۸۳

۱. علت شهادت..... ۸۳
۲. شیوه شهادت امام..... ۸۵
۳. نقش مأمون در شهادت امام..... ۸۶
۴. نظر علمای اهل سنت درباره شیوه شهادت امام..... ۸۷
- یک. مسمومیت به دست عباسیان..... ۸۷
- دو. مسمومیت توسط مأمون..... ۸۸
- سه. مسمومیت به فرمان مأمون..... ۸۸
- چهار. مرگ ناگهانی حضرت به سبب خوردن انگور..... ۸۸
۵. عادی جلوه دادن شهادت امام علیه السلام..... ۸۹
۶. دوران بیماری امام..... ۹۱
۷. تاریخ شهادت..... ۹۲
۸. سن امام رضا علیه السلام در زمان شهادت..... ۹۳
۹. مکان شهادت..... ۹۳
۱۰. تشییع پیکر امام رضا علیه السلام..... ۹۴
۱۱. مرقد مطهر امام رضا علیه السلام..... ۹۵
۱۲. هم‌جواری مرقد امام با قبر هاورن..... ۹۶

فصل هفتم: نگاه‌ها و دیدگاه‌های اهل سنت درباره امام رضا علیه السلام..... ۹۹

۱. جامع‌ترین اثر شیعی درباره زندگی امام رضا علیه السلام..... ۹۹
۲. جایگاه امام هشتم در نگاه اهل سنت..... ۱۰۰
۳. محدودیت اهل سنت در نشر فضایل اهل بیت علیهم السلام..... ۱۰۲
۴. سیره امام رضا علیه السلام در متون اهل تسنن..... ۱۰۴
۵. برای مطالعه بیشتر..... ۱۰۶

- یک. آثار مستقل ۱۰۶
- دو. آثار عمومی ۱۱۰

بخش دوم: بیست سال امامت؛ نگاهی به دوران امامت و رهبری امام رضا علیه السلام

(۱۹۰ - ۱۱۳)

درآمد ۱۱۵

فصل اول: آغاز امامت ۱۱۷

۱. آغاز امامت و مدت آن ۱۱۷
۲. وضعیت تشیع در آغاز امامت ۱۱۸
۳. رهنمونی امام هفتم ۱۱۸
- یک. ایجاد دغدغه برای شناخت امام ۱۱۹
- دو. تصریح به جانشینی، همچون ماجرای غدیر ۱۲۰
- سه. گواه گرفتن یاران ۱۲۰
- چهار. ارسال نامه ۱۲۰
۴. وصیت امام هفتم ۱۲۱
۵. شیوه وصیت ۱۲۱
۶. واکنش‌های عوام و خواص و برخی زمره‌های مخالفت ۱۲۳
۷. واکنش علویان ۱۲۴

فصل دوم: مقام امامت ۱۲۷

۱. منزلت و جایگاه الهی امام ۱۲۷
۲. حجت خدا ۱۳۰
۳. اطاعت از امام ۱۳۱
۴. ولی امر ۱۳۲
۵. امین الله ۱۳۳
۶. ذوالقربی ۱۳۴
۷. وارثان کتاب الهی ۱۳۵
۸. اهل ذکر ۱۳۶
۹. گواه اعمال ۱۳۷
۱۰. امام انس و جن ۱۳۸
۱۱. گستره علم ۱۳۹
۱۲. علم غیب ۱۴۰

۱۳. چرایی خوردن میوهٔ مسموم ۱۴۲
۱۴. آگاهی به زبان‌های گوناگون ۱۴۵

فصل سوم: مکتب امامت ۱۴۹

۱. نقش امام رضا علیه السلام در هدایت مردم و تبیین اسلام و دین راستین ۱۴۹
۲. مکتب مخالف ۱۵۰
۳. محورهای کلی عقاید شیعه در نگاه امام رضا علیه السلام ۱۵۲
- یک. خدا ۱۵۳
- دو. نبوت ۱۵۳
- سه. کتاب الهی ۱۵۳
- چهار. امامت ۱۵۳
- پنج. عدل ۱۵۴
- شش. معاد ۱۵۴
۴. میراث امام رضا علیه السلام دربارهٔ اخلاق و احکام ۱۵۵
- یک. اخلاق ۱۵۵
- دو. احکام ۱۵۵
۵. تولد و تیرا ۱۵۷

فصل چهارم: سیرت امامت ۱۵۹

- پدر امت ۱۵۹
- یک. سلطه بر دل‌ها ۱۶۰
- دو. هدایت مردم ۱۶۲
- سه. معاشرت کریمانه ۱۶۳
- چهار. سلامت یاران ۱۶۴
- پنج. توجه به مشکلات یاران ۱۶۵
- شش. تکریم بزرگان ۱۶۷

فصل پنجم: امامت و خط انحراف ۱۶۹

- فرقه‌های انحرافی دوره امام رضا علیه السلام ۱۶۹
- یک. واقفیه ۱۶۹
- دو. غلات ۱۷۱
- سه. صوفیه ۱۷۲
- چهار. خوارج ۱۷۳

۱۷۵.....	فصل ششم: امامت و فردای امت.....
۱۷۵.....	۱. امام جواد <small>علیه السلام</small> در حیات پدر.....
۱۷۶.....	۲. رابطه عاطفی امام و فرزند.....
۱۷۷.....	۳. زمزمه‌های مخالفت قبل از ولادت فرزند.....
۱۷۸.....	۴. واکنش‌ها در برابر خردی سن امام نهم.....
۱۷۹.....	۵. چگونگی دفاع از امامت امام نهم <small>علیه السلام</small>
۱۸۰.....	۶. یادکرد امام قبل، از امام بعد.....
۱۸۲.....	۷. ثامن الحججی.....
۱۸۳.....	۸. ابناء الرضا.....
۱۸۴.....	۹. امام زمان <small>علیه السلام</small> در نگاه امام رضا <small>علیه السلام</small>
۱۸۵.....	۱۰. بلند شدن امام رضا <small>علیه السلام</small> با شنیدن نام قائم <small>علیه السلام</small>
۱۸۷.....	۱۱. امام رضا <small>علیه السلام</small> و وقت ظهور.....
۱۸۹.....	۱۲. فضیلت انتظار در نگاه امام رضا <small>علیه السلام</small>

بخش سوم: حیات علمی؛ دانش و دانش‌گستری امام رضا علیه السلام

(۲۵۶-۱۹۱)

۱۹۳.....	درآمد.....
۱۹۵.....	فصل اول: سیمای علمی عالم آل محمد <small>صلی الله علیه و آله</small>
۱۹۵.....	۱. شخصیت و جایگاه علمی امام رضا <small>علیه السلام</small>
۱۹۶.....	۲. فراوانی احادیث امام هشتم.....
۱۹۷.....	۳. پاسخ به پرسش‌ها.....
۱۹۸.....	۴. استناد امام به پیامبر اعظم <small>صلی الله علیه و آله</small>
۱۹۹.....	۵. نشاط علمی.....
۲۰۰.....	۶. عالمان سنی در محفل علمی امام <small>علیه السلام</small>
۲۰۱.....	۷. پاسخ‌های مکتوب امام رضا <small>علیه السلام</small>
۲۰۳.....	فصل دوم: گستره میراث علمی.....
۲۰۳.....	۱. روایات تفسیری.....
۲۰۴.....	یک. بیان معنا و مصداق آیات.....
۲۰۴.....	دو. بیان مفاد آیات.....
۲۰۵.....	سه. بیان تأویل.....

.....	چهار. استدلال و احتجاج به آیات	۲۰۵
.....	۲. علم به رموز قرآن	۲۰۵
.....	۳. اعجاز علمی قرآن در سخنان امام رضا <small>علیه السلام</small>	۲۰۷
.....	۴. حکمت احکام در نگاه امام رضا <small>علیه السلام</small>	۲۰۸
.....	۵. فهم حدیث	۲۱۰
.....	۶. میراث کلامی	۲۱۲
.....	فصل سوم: مناظرات علمی امام رضا <small>علیه السلام</small>	۲۱۵
.....	۱. برپایی مناظره	۲۱۵
.....	۲. ورود در مناظره‌ها	۲۱۶
.....	۳. مناظره امام <small>علیه السلام</small> با برخی علما و اندیشمندان ادیان مختلف جهان	۲۲۰
.....	یک. مناظره با جاثلیق مسیحی	۲۲۰
.....	دو. مناظره امام با دانشمند یهودی	۲۲۶
.....	سه. مناظره امام با بزرگ زرتشتیان	۲۲۹
.....	۴. سبک و شیوه مناظره امام رضا <small>علیه السلام</small> با دیگران	۲۳۱
.....	یک. میدان دادن به طرف مقابل	۲۳۱
.....	دو. رعایت انصاف	۲۳۲
.....	سه. استفاده از مقبولات خصم	۲۳۲
.....	چهار. استفاده از شیوه جدل	۲۳۲
.....	پنج. مشخص کردن طرف مقابل	۲۳۳
.....	شش. قانع کردن طرف مخالف	۲۳۳
.....	فصل چهارم: آثار مکتوب	۲۳۵
.....	نام و تعداد آثار	۲۳۵
.....	۱. الرسالة الذهبية فی حفظ صحّة المزاج و تدبیره بالأغذية والأشربة والأدوی	۲۳۵
.....	۲. رسالۀ فی جوامع الشریعۀ	۲۳۸
.....	۳. صحیفه الرضا <small>علیه السلام</small>	۲۳۹
.....	۴. فقه الرضا <small>علیه السلام</small>	۲۴۰
.....	فصل پنجم: حدیث سلسله الذهب	۲۴۳
.....	۱. سلسله الذهب در نیشابور	۲۴۳
.....	۲. جایگاه حدیث سلسله الذهب نزد اهل سنت	۲۴۵
.....	۳. بزرگان نیشابور	۲۴۶
.....	۴. آثار شگرف حدیث	۲۴۷

۲۴۹.....	فصل ششم: دانش و دانشمندی
۲۴۹.....	۱. گمشده مؤمن
۲۵۱.....	۲. گستره علوم
۲۵۲.....	۳. ثبت علم
۲۵۳.....	۴. جایگاه پرسش و پاسخ
۲۵۴.....	۵. جایگاه عالمان
۲۵۵.....	۶. آفات علم و دانش اندوزی

بخش چهارم: سلوک سیاسی؛ سیره سیاسی و مدیریتی امام رضا علیه السلام

(۲۹۴ - ۲۵۷)

۲۵۹.....	درآمد
۲۶۱.....	فصل اول: عصر عباسیان
۲۶۱.....	۱. خلفای معاصر امام رضا <small>علیه السلام</small>
۲۶۲.....	۲. عصر هارون
۲۶۳.....	یک. واکنش هارون در برابر امامت امام رضا <small>علیه السلام</small>
۲۶۴.....	دو. آزادی نسبی
۲۶۶.....	سه. یورش به خانه امام رضا <small>علیه السلام</small>
۲۶۷.....	۳. دوران کوتاه خلافت امین
۲۶۸.....	۴. آغاز خلافت مأمون
۲۷۰.....	۵. ادعای تشیع مأمون
۲۷۱.....	۶. خدعه عباسیان برای محو علویان
۲۷۳.....	۷. امام و قیام‌های علویان
۲۷۷.....	فصل دوم: در گذر ولایتعهدی
۲۷۷.....	۱. انگیزه مأمون از واگذاری قدرت
۲۷۷.....	یک. روبه‌های ماجرا
۲۷۸.....	دو. لایه‌های ماجرا
۲۸۲.....	۲. پیشنهاد خلافت
۲۸۳.....	۳. راز نپذیرفتن خلافت
۲۸۴.....	۴. علت خودداری امام از پذیرش ولیعهدی در بدو پیشنهاد
۲۸۴.....	۵. راز پذیرش ولایتعهدی
۲۸۶.....	۶. محاکمه جریان حاکم سیاسی

۲۸۷	۷. اجبار در پذیرش
۲۸۹	۸. شروط امام برای پذیرش ولایتعهدی
۲۹۰	۹. شهادت؛ برتر از پذیرش ولایتعهدی
۲۹۲	۱۰. تاریخ ولایتعهدی امام هشتم
۲۹۳	۱۱. ثمرات حضور امام رضا <small>علیه السلام</small>

بخش پنجم: سبک زندگی؛ منشور زندگی در منظر امام رضا علیه السلام

(۲۹۵- ۳۶۴)

۲۹۷	درآمد
۲۹۹	فصل اول: سبک زندگی معیار
۲۹۹	۱. مفهوم سبک زندگی
۳۰۰	۲. ارتباط سیره و سبک زندگی
۳۰۱	۳. پیروی از سیره
۳۰۲	۴. نقش سازنده الگوها در زندگی
۳۰۷	فصل دوم: ارتباط با خدا
۳۰۷	۱. پارسایی و بندگی
۳۰۸	۲. آداب نماز
۳۰۸	۳. حکمت نماز
۳۰۹	۴. کیفیت نماز
۳۱۰	۵. نماز اول وقت
۳۱۱	۶. سجده
۳۱۲	۷. نماز جماعت
۳۱۳	۸. چرایی وضو
۳۱۴	۹. روزه و رمضان
۳۱۶	۱۰. حکمت و آداب حج
۳۱۷	۱۱. انس با قرآن
۳۱۸	۱۲. تلاوت روزانه قرآن
۳۱۹	۱۳. جذبه نماز شب
۳۲۰	۱۴. جایگاه و اهمیت دعا
۳۲۰	۱۵. ملاک ارزش گذاری

- ۳۲۱.....۱۶. در اندیشه فردا (مرگ و معاد).....
 ۳۲۲.....۱۷. ترک گناه.....
 ۳۲۳.....۱۸. صلوات.....
 ۳۲۴.....۱۹. شکرگزاری.....
 ۳۲۵.....۲۰. ذکرهای معتبر.....

فصل سوم: ارتباط با خود..... ۳۲۹

- ۳۲۹.....۱. اهمیت هویت.....
 ۳۳۰.....۲. تفکر و خردورزی.....
 ۳۳۱.....۳. نشانه‌های خردورزی.....
 ۳۳۲.....۴. توکل و اعتماد به خدای متعال.....
 ۳۳۳.....۵. علم و فراگیری دانش.....
 ۳۳۴.....۶. صبر و شکیبایی.....
 ۳۳۵.....۷. اهمیت مشورت.....
 ۳۳۶.....۸. ارزیابی و حسابگری خویش.....
 ۳۳۶.....۹. دوری از رذایل و زشتی‌ها.....
 ۳۳۷.....۱۰. تلخی و خوشی‌های زندگی.....
 ۳۳۸.....۱۱. ارزش کار و تلاش.....
 ۳۳۹.....۱۲. الگوی صحیح مصرف.....
 ۳۴۰.....۱۳. اهتمام به آراستگی.....
 ۳۴۱.....۱۴. توجه به بهداشت و نظافت.....
 ۳۴۲.....۱۵. بهره‌مندی از تفریحات سالم.....
 ۳۴۳.....۱۶. سیر و سفر.....
 ۳۴۴.....۱۷. خواب و تعبیر آن.....
 ۳۴۶.....۱۸. مسکن مناسب.....
 ۳۴۶.....۱۹. ساده‌زیستی.....
 ۳۴۷.....۲۰. لباس و پوشش.....
 ۳۴۸.....۲۱. خوردن و آشامیدن.....

فصل چهارم: ارتباط با خلق..... ۳۵۱

- ۳۵۱.....۱. معاشرت کریمانه با دیگران.....
 ۳۵۳.....۲. احسان و دستگیری.....
 ۳۵۵.....۳. برترین‌ها و بدترین‌ها.....
 ۳۵۵.....۴. رعایت حقوق مردم.....

۳۵۶	۵. شوخی و شادابی
۳۵۷	۶. عیادت بیمار
۳۵۸	۷. ارتباط با والدین
۳۵۹	۸. معیار انتخاب همسر
۳۵۹	۹. رفتار با همسر
۳۶۰	۱۰. با خاندان و خانواده
۳۶۱	۱۱. رفتار با فرزند
۳۶۲	۱۲. با مدیران
۳۶۲	۱۳. منشور زندگی جمعی

بخش ششم: منزلت زیارت؛ ویژگی‌ها و آداب زیارت امام رضا علیه السلام

(۳۶۵- ۴۲۲)

۳۶۷	درآمد
۳۶۹	فصل اول: حکمت زیارت
۳۶۹	۱. مفهوم زیارت
۳۷۰	۲. ثمره معنوی زیارت
۳۷۱	۳. ارتباط زیارت با محبت و شیدایی
۳۷۲	۴. پیوند و وصل
۳۷۳	۵. اعلان نصر
۳۷۳	۶. تقرب به خدا
۳۷۴	۷. مغفرت‌خواهی و توبه
۳۷۷	فصل دوم: مشروعیت زیارت
۳۷۷	۱. زیارت در قرآن کریم
۳۷۸	۲. زیارت در روایت
۳۷۹	۳. زیارت در سیره اهل بیت <small>علیهم السلام</small>
۳۸۰	۴. زیارت اهل سنت
۳۸۲	۵. چیمستی تبرک
۳۸۳	۶. دلیل تبرک
۳۸۵	فصل سوم: فضیلت زیارت
۳۸۵	۱. از رضا تا آل محمد
۳۸۵	۲. برتری زیارت امام به زیارت کربلا

۳۸۶.....	۳. فضیلت زیارت امام رضا <small>علیه السلام</small> در نگاه پدر و فرزند
۳۸۸.....	۴. ثواب فراوان برای یک زیارت
۳۸۹.....	۵. دستگیری امام از زائر
۳۹۱.....	فصل چهارم: آداب زیارت
۳۹۱.....	۱. آداب زیارت
۳۹۳.....	۲. اذن ورود
۳۹۴.....	۳. بوسه بر ضریح و عتبه
۳۹۶.....	۴. سجده در برابر ضریح
۳۹۶.....	۵. خضوع و خشوع
۳۹۸.....	۶. زیارت برای بانوان
۳۹۹.....	فصل پنجم: عرفان زیارت
۳۹۹.....	۱. سلام بر امام
۴۰۰.....	۲. ارتباط با امام
۴۰۲.....	۳. زیارت همراه معرفت
۴۰۳.....	۴. میزان توجه
۴۰۴.....	۵. میثاق با امام
۴۰۴.....	۶. تحول روحی
۴۰۷.....	فصل ششم: آثار زیارت
۴۰۷.....	۱. استعانت از خدا
۴۰۸.....	۲. حاجت خواهی
۴۱۰.....	۳. استجاب دعا
۴۱۱.....	۴. عامل شفا
۴۱۲.....	۵. شفاخانه
۴۱۵.....	فصل هفتم: کانون زیارت
۴۱۵.....	۱. جایگاه مشهدالرضا <small>علیه السلام</small>
۴۱۶.....	۲. گزارش مورخان از بارگاه رضوی
۴۱۸.....	۳. تاریخچه ساخت حرم
۴۲۱.....	۴. موقوفات آستان

اللهم صل على علي بن موسى الرضا المرتضى الامام التقي النقي و حجتك
على من فوق الارض و من تحت الثرى الصديق الشهيد صلوة كثيرة تامة
زاكية متواصلة متواترة مترادفة كافضل ما صليت على احد من اوليائك.

قطعه‌ای از بهشت

در وسعتی میان دو کوه، بوستانی است از بوستان‌های بهشت. در آنجا فرزندی گرامی از نسل
پیامبر خاتم صلی الله علیه و آله چندی زیسته و درخشیده است. همو که در تنهایی خاندان رسول صلی الله علیه و آله و در
برابر چشمان نگران آل علی علیه السلام گام در وادی رضای الهی و سر بر بستر شهادت نهاده است.

غریب ولی آشنای اهل ولایت و محبت.

آشنا ولی غریب نواز و اهل بذل و عنایت.

تنها آمده است، بی هیچ همسر و فرزند تا اعلام کند آمدنش هجرت است و رسالت.

تنها آمده است تا در سرزمین پهناور شیفتگان زلال ولایت، چلچراغ خانه‌اش، قلب هزاران
هزار جوینده گم‌کرده راه را به نور ایمان و معرفت روشن نماید.

آمده است تا رواق‌های بلند حرمش، همواره مأمن دل‌های خسته و پناه آهوان رمیده از دام

دل و دای دنیا باشد.

هجرتی ناخواسته را از سرزمین نیاکانش و از جوار حرم جدش رسول خدا صلی الله علیه و آله آغاز
کرده است، تا مگر اجر رسالت را که حجازیان، شامیان و عراقیان نشناختند به مردمان
خراسان بشناساند.

این هجرت، هرچند به ظاهر ناخواسته بود و به اجبار حکومت فرعونى مأمون صورت گرفته

بود، اما تقدیر الهی آن بود تا فرزند «موسی بن جعفر علیه السلام» در سایه تدابیر سیاست‌های عباسیان

و حمایت‌های ظاهری و فریب‌کارانه آنان، برخلاف میل ایشان، فرصتی به دست آورد و بذر تشیع را در نسل سلمان پارسی به ودیعت نهد و به آنان افتخار دهد تا قرآن کریم و عترت علیهم‌السلام را با هم پذیرا شود؛ چونان که پیامبر گرامی صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم آن دو را قرین ساخته بود.

امام علی بن موسی علیه‌السلام یگانه عصر خویش در علم و فضیلت و تقوا بود که چونان دیگر امامان علیهم‌السلام در تنگنای حکومت حاکمان ناشایست و قدرناشناسی مردم، طلوعی در پشت ابرها و غروب‌ی زود هنگام و غم‌گنانه داشت. با این همه، هرگاه سینه سخت ابرها می‌شکافت، آفتاب جمال و فروغ کمال و معنویت آن حضرت بر دل‌ها می‌تابید، ایمان‌ها جوانه می‌زد و اندیشه‌ها جان می‌گرفت، دفتر سینه‌ها می‌شکفت و قلم‌ها زنجیر می‌گسست و حدیث سلسله‌الذهب می‌نوشت، اما دریغ که این مجال‌ها کوتاه بود و امام اجازت نداشت تا بی‌پرده و به دور از مراقبان حکومت عباسی، با مردم آن‌گونه که می‌خواهد سخن بگوید و بشنود.

کسی چون او نمی‌توانست بی هیچ دلیلی جز تکلیف الهی، تن به ولایت عهدی دهد. او اهداف مأمون را می‌شناخت و غروب زود هنگام عمرش را از افق خونین خراسان و سرزمین طوس می‌دانست و قبل از شهادت و در سوگ خود سروده بود: «و قَبْرُ طُوسٍ يٰ اِلَهَامِن مَّصِيْبَةٍ».

چنان‌که آن حضرت بارها و بارها یاد کرده است، سرزمین خراسان، مشهد آن گرامی شد و این شهادت هر چند بر مردمان این سامان گران آمد، اما می‌توان اذعان داشت که شعاع ولایت، محبت و رأفت آن عبد صالح الهی و حجت بالغه خداوندی آن چنان مبارک و ارجمند بود که گستره این سرزمین پهناور را به نور تشیع روشن ساخت و مصداق کامل آن نوید الهی شد که فرمود:

يُرِيدُونَ أَنْ يُطْفِئُوا نُورَ اللَّهِ بِأَفْوَاهِهِمْ وَيَأْبَى اللَّهُ إِلَآنُ يُنْمِرُ نُورَهُ وَلَوْ كَرِهَ الْكَافِرُونَ.^۱

[کافران] می‌خواهند که نور خدا را با دهان‌هایشان خاموش کنند؛ و [الی] خدا جز این نمی‌خواهد که نورش را کامل کند، و گرچه کافران ناخشنود باشند.

در حریم رضوان الهی

ساحت حیات قدسی و ملکوتی امامان شیعه علیهم‌السلام یکی از ناب‌ترین و الهام‌بخش‌ترین پرده‌های تاریخ انسانیت و یکی از بزرگ‌ترین جلوه‌های ایمان و خداگرایی است؛ رویدادی پراز حماسه و

آمیزه‌ای از معنویت و اخلاق، عدالت‌طلبی و آخرت‌جویی، فداکاری، وفاداری و پایداری توأم با معرفت و بصیرت. جایی که درایت، واقع‌گرایی، آینده‌نگری و آزادگی به هم پیوند یافت؛ انسان‌هایی در اوج ملکوت و خدامحوری، درگام‌هایی استوار و با دل‌هایی گسسته از هر نوع تعلق و وابستگی، به تربیت هزاران انسان والا برای اسلام ناب محمدی ﷺ و خلق حماسه‌هایی جاودان از پاکی‌ها و ارزش‌های متعالی پرداختند. تنها دل مشغولی این افلاکیان خاک‌نشین دو چیز بود: «خشنودی خداوند متعال» و «آزادی انسان‌ها».

اینان می‌خواستند انسان‌ها را از نادانی و سرگستگی و از ستمکاری جباران برهانند و با ایثار جان و هستی خویش به بشریت، راه‌های راستین را نشان دهند و الگویی جاودانه عرضه دارند تا برای همه حق‌پویان در همه زمان‌ها و مکان‌ها الهام‌بخش و جهت‌دهنده باشند. آنان میراثی گران‌سنگ و جاوید را از سنت، سیره، آراء و اندیشه‌های ناب به یادگار نهادند تا زیرساخت‌ها و بنیان یک مذهب و مکتب در عرصه‌های مختلف اخلاقی، سیاسی، اجتماعی و معنوی به خوبی استوار گردد.

اما در مواجهه با این میراث بزرگ، همواره کسانی راه افراط یا تفریط پیموده‌اند. برخی به این رویدادها آن‌چنان ابعاد اساطیری یا غیبی داده‌اند که آن را و اقتدا بدان را دست‌نیافتنی و ناشدنی کرده‌اند. جنبه‌های الهی و غیبی این نهضت بی‌هیچ‌رو نمی‌تواند مورد انکار قرار گیرد. آن‌سان که می‌توان دست‌غیب را بر فراز همه هستی و همه فرازهای تاریخ دید. به‌ویژه آنجا که مردان خدا در راه خداگام بر می‌دارند و همه شائبه‌های غیر الهی را از اعمال خود دور می‌سازند. اما رهنمون غیبی و دستگیره‌های الهی هرگز نباید به گونه‌ای درک و تلقی گردد که ابعاد زمینی و جوانب انسانی پدیده‌های طبیعت و کنش‌های انسان نادیده گرفته شود.

چنین درک نامتعادل - به‌ویژه در جایی که پیشوایانی در کارند که هر گام و اقدام آنها مبانی رفتار پیروان آنهاست - نه تنها خدمت به اهداف آنها نیست، بلکه کوششی است آگاهانه یا ناآگاهانه برای نفی کردن مجاهدت‌های آنان از مضامین اثرگذار و معانی حرکت‌آفرین و جهت‌دهنده قیام‌ها، تلاش‌ها و حرکت‌هایی که نمی‌توان از آن تفسیری زمینی، تکلیف‌ساز و مسئولیت‌آفرین به دست داد. بدین ترتیب این حرکت‌ها به دفینه‌های تاریخ و تاریخ‌خانه‌های خیال می‌پیوندد و کارکردهای آن حداکثر به ساحت ذهن محدود می‌شود و راهی به واقعیت‌ها و برون نمی‌یابد.

انسان به جای اسطوره‌ها، نیازمند اسوه‌هاست، از این رو باید به کنش‌ها و واکنش‌های انسانی در رخداد و حوادث حیات انسان توجه عقلانی کرد. از دیگر سو، در میان کسانی که برداشت‌های اسطوره‌ای یا غیبی را پسندیده و به تفاسیر مناسب با مذاق فقهی یا ذائقه‌های بشری روی آورده‌اند، برخی نیز به گونه‌ای دیگر، یا از متن تاریخی وقایع پرفراز و فرود حیات امامان علیهم‌السلام دور شده‌اند، یا رسالت اصلی پیشوایان دین را نادیده گرفته‌اند. مکاتب فکری، حکومت‌ها، احزاب و جنبش‌هایی که بر مبنای دینی و معرفتی نیستند، فراوان از این دست تحلیل‌ها را می‌آفرینند و دستاویز خود قرار می‌دهند.

از این رو باید دانست هر تبیینی که از ساحت‌های حیات ائمه اطهار علیهم‌السلام به دست داده شود، باید از دو مؤلفه «شواهد کافی تاریخی» و نیز «هم‌خوانی با فلسفه امامت و رسالت امامان شیعه» برخوردار باشد. چرایی امامت و رسالت پیشوایان دینی و نیز تفکیک رسالت‌های اصلی و فرعی را می‌توان به دو شیوه به دست آورد: «کندوکاو در منابع دینی و آثار کلامی - فلسفی» و نیز «تأمل در تحقیق‌های تاریخی مختلف امامت در دو قرن و نیم آغاز اسلام».

هرگز نباید درباره رفتارهای پیشوایان معصوم علیهم‌السلام داوری‌هایی کرد که با مفاد و لوازم براهین قطعی امامت سازگار نباشد؛ هم‌چنان که در شناخت رسالت اصلی پیشوایان دینی و آنچه قوام‌بخش و هویت‌دهنده وجود و دوام امامت آنان است، نمی‌توان مثلاً ماجرای کربلا یا فقط حیات امام حسین علیه‌السلام را عامل اول و آخر در قوام آن دانست؛ زیرا:

اولاً تاریخ امامت را باید جریانی کلی در نظر گرفت تا در بررسی‌های تاریخی دچار سرگردانی نشویم. با این بیان، اعتقاد ما در مورد ائمه اطهار علیهم‌السلام نیز روشن می‌شود که آنها در مشروعیت و راهبری، از خاستگاهی یگانه و مشترک برخوردارند و هرگز ویژگی‌های شخصی یا استنباط‌های فردی ایشان در تصمیم‌های دینی آنها اثرگذار نبوده است و هر امام در موقعیت امام دیگر، دقیقاً همان وظیفه را انجام می‌داد که امام دیگر انجام می‌داد.

دوم اینکه گذشت زمان و مشاهده فرجام همه نهضت‌ها و جنبش‌های فکری، باطنی و انقلابی - اسلامی خواه آنجا که به رویارویی صریح و مسلحانه با ستم‌پیشگان پرداختند و خواه آنجا که خود را از این‌گونه رویارویی‌ها کنار کشیدند و به مبارزه علمی، فرهنگی و تحکیم زیرساخت‌های فکری روی آوردند، همواره بر صواب بودن مواضع امامان گواهی می‌دهد.

میراث عظیم امامت در لابه‌لای منابع بی‌شمار شیعی و اهل سنت و گسترش روز افزون تشیع از سویی و دوام اسلام در کلیت آن و گسترش و عمق آن در سراسر جهان از سوی دیگر، بهترین گواه درایت، بصیرت و هوشمندی درست امامان علیهم‌السلام است. به همین رو، حماسه‌ها و صحنه‌های درخشان حیات آنان در عرصه‌های مختلف، الگویی ماندگار شد تا همه مسلمانان در راه آرمان‌ها و اهداف والای الهی از هیچ تلاش و فداکاری عاشقانه‌ای فروگذاری نکنند و در برابر تمامیت جریان نفاق و کفر، هوشمندانه و عالمانه بایستند. از این رو برای به دست آوردن چنین الگویی در حیات سیاسی، اجتماعی و فردی مسلمانان، نیازمند بازکاوی و معرفت و آگاهی به زوایای مختلف حیات این بزرگان هستیم.

از سویی، هر که به سیره معصومان علیهم‌السلام می‌نگرد و مناقب، فضایل، هوشمندی، پایداری و مظلومیت آنها را از نظر می‌گذراند، طبیعی است که نسبت به آنها حالت تکریم و تعظیم یافته، بدان‌ها تعلق عاطفی شدیدی بیابد؛ در شادی‌هایشان شاد گردد و در فقدان و مصائب آنها اندوهگین و گریان شود. این احترام قلبی و تعلق عاطفی در کنار توصیه‌های پیامبر اعظم صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم و نصوص دینی که بزرگداشت اولیای دین را از شعائر الهی و مایه تقوای دل‌ها و نیز دوستی آنها را پاداش رسالت و سبب راه‌یابی به سوی خدا دانسته است، مسلمین را بر ضرورت ایجاد پیوند و استمرار بخشی آن دعوت می‌نماید.

از سوی دیگر، هویت ملی ما ایرانیان با آیین، فرهنگ و ارزش‌های شیعی به هم آمیخته است. از این رو آشنایی با حیات، آراء و مواضع این بزرگان، آشنایی با بخشی از هویت فرهنگی و تاریخی ماست. این همه، ایجاب می‌کند شناخت تاریخ و ابعاد فکری و عملی ائمه اطهار علیهم‌السلام به عنوان جریان‌ی بالنده و میراث ماندگار و پرفرغ انسانی مورد مطالعه و بازشناسی شایسته قرار گیرد.^۱

دانشگاه بین‌المللی امام رضا علیه‌السلام و دانشگاه معارف اسلامی با چنین نگاه و مقصدی و با هدف آشنا کردن هرچه بیشتر نسل جوان دانشجو با دریای بیکران معارف اهل بیت علیهم‌السلام، کوشیده است با اهتمام به اصول و مقاصد بیان شده و با بهره‌گیری از متون اندیشمندان و اسناد و منابع حدیثی معتبر، به تبیینی متقن، مستدل، جامع و روشن از دوران طلایی و حیات جامعه اسلامی در زمان امام رضا علیه‌السلام و اندیشه‌ها و آثار و برکات معنوی و مادی ایشان برای

۱. احمدی، تاریخ امامان شیعه، بخش مقدمه.

مکتب تشیع و جهانیان پردازد؛ بدان امید که حضرت حق به الطافش پذیرا باشد و مقبول محضر مبارک بزرگ عالم آل محمد ﷺ واقع گردد.

در اینجا لازم است از همراهی و حمایت‌های همه مجموعه‌ها به ویژه معاونت محترم پژوهشی و مدیر گروه پژوهشی تاریخ و تمدن اسلامی دانشگاه معارف اسلامی و گروه معارف اسلامی دانشگاه بین‌المللی امام رضا علیه السلام و همچنین حجج اسلام آقایان دکتر سید رضا مؤدب و احمدی ترابی، در ارتباط با این موضوع ارزشمند و دغدغه‌های ایشان در به ثمر نشستن آن قدردانی داشته باشیم. همچنین از جناب آقای جواد هاشمی مدیریت محترم فرهنگی آستان قدس رضوی به جهت مساعدت در ارائه نسخه اصلی اثر که پیش‌تر در قالب مجموعه هفت جلدی «پرسمان رضوی» انتشار یافته بود، سپاسگزاری ویژه بنماییم. این کتاب به تناسب نیاز و اقتضای مخاطبان عزیز دانشگاه تهیه و تنظیم شده و تقدیم می‌گردد.

محمدباقر پورامینی

تابستان ۱۳۹۷